

In: Nyelvtudományi Közlemények 2015.
Kézirat, közlésre elfogadva.

Ariadna Ivanovna Kuznecova
(1932–2015)

2015. április 12-én, 83 esztendőskorában elhunyt ARIADNA IVANOVNA KUZNECOVA. Halála veszteség nemcsak a szamojédológia, hanem az egész uralisztika, általános nyelvészet és az orosz nyelvészet számára. Meghatározó személyisége volt a 20. század és az ezredforduló oroszországi nyelvtudományának, kutatóként és tanárként egyaránt. Tán legnagyobb érdeme, hogy a nyelvészeti terepmunkát az általános nyelvészet szerves részévé tette, és ezt a gyakorlatban is megvalósította: több mint ötven éven keresztül szervezett és vett részt nyelvészeti expedíciókon, legutoljára tavaly nyáron.

ARIADNA IVANOVNA KUZNECOVA 1932. január 27-én született Moszkvában, a Tverből származó IVAN PROHOROVIC KUZNECOV, katonai térképész és ezredes és ZINAIDA IVANOVNA KUZNECOVA (ANTONOVA), nemesi származású tanár és könyvtáros gyermekeként. A középiskolát konzervatóriumban végezte, 1950-ben érettségizett zongoraszakon. Noha nem lépett zenei pályára, a zene mindvégig fontos szerepet töltött be életében. Még ugyanebben az évben felvették a Moszkvai Állami Egyetem Bölcsészettudományi Karára, ahol 1955-ben orosz nyelv és kultúra középiskolai tanárként végzett.

Érdeklődése már ekkor az általános nyelvészet felé irányult, diplomamunkáját a mozgást jelentő orosz igék történeti rétegződéséről írta (Историческая стратификация глаголов движения) írta. Témavezetője VLADIMIR ANDREJEVIC ZVEGINCEV, aki első vezetője volt az ekkor megalapított Általános és Alkalmazott Nyelvészeti Tanszéknek. Később ZVEGINCEVNél volt aspiráns: KUZNECOVA 1957 októberében kezdett el a dolgozni a Moszkvai Állami Egyetem Bölcsészettudományi Karán az akkor még Általános és Történeti-Összehasonlító Nyelvészeti Tanszéken. ZVEGINCEVnek volt az ötlete, hogy ALEKSANDR E. KIBRIKkel (1939–2012), KUZNECOVÁval és B. J. GORODECKIJel együtt a Szovjetunió nem vagy alig dokumentált őshonos nyelvein teszteljék az amerikai deskriptivisták módszereit. Így esett a választás a kaukázusi lak nyelvre. Ezek után KUZNECOVA az uráli nyelvek felé fordult, KIBRIK maradt a kaukázusi nyelveknél, GORODECKIJ pedig különböző nyelvcsaládok nyelveit vizsgálta.

KUZNECOVA már egyetemistaként is számos expedíción vett részt, először 1953-ban még hallgatóként orosz nyelvgyűjtésen. Ahogyan egyik visszaemlékezésében írja, ez volt a prologus egy „másik élethez”. Első olyan expedíciójára, amely „kis”, rosszul dokumentált őshonos nyelv gyűjtését célozta meg – ez volt tehát az addig alig kutatott lak nyelv – 1957-ben, az első szibériai útjára 1968-ban került sor. Az első uráli nyelveket kutató expedíciókon olyan hallgatók vettek részt, mint például JEVGENIJ ARNOL'DOVIC HELIMSKIJ... Az uráli nyelveket célzó első expedíciós szakasz 1968-tól 1977-ig tartott. Ahogyan visszaemlékezésében írja, ezeken az első utakon többet tanultak az életről, mint magáról a nyelvről: mindarról, amiről nem írtak az újságok, és nem beszélt a rádió... Az 1990-es években új lendületet kapott a terepmunka, egyfelől a technikai fejlődésnek, másfelől pedig a növekvő hallgatói létszámnak köszönhetően. Míg az 1960-70-es években egy expedíción az összlétszám nem haladta meg tíz főt, addig az 1990-es években rendszeresen több mint

húszan vettek részt egy-egy finnugor nyelvi dokumentációs úton a komiknál, a mariknál, a beszermánoknál, a soksáknál, a nyenyeceknél, az enyeceknél vagy éppen a szelkupoknál. Továbbá a dokumentáció módszertanában megjelentek a nyelvtipológiai, szociolingvisztikai szempontok is.

Kutatásai, kutatói és oktatói tevékenysége széles spektrumot fedtek le: a Szovjetunió/Oroszország számos őshonos nyelvének dokumentálásától az orosz és általános morfológiáig és lexikológiáig. Több mint harminc expedícióban vett részt, ezek nagy részének szervezésének is részese volt. Elévülhetetlen érdemei vannak abban, hogy az elmúlt évtizedekben a terepmunka az oroszországi uráli nyelvek dokumentációjában nélkülözhetetlen lett: nem került ki a Moszkvai Állami Egyetemről olyan, finnugor nyelvvel foglalkozó kutató (sőt általános nyelvész), aki egyetemi hallgatóként ne vett volna részt expedíción, legyen az a mari, az udmurt, a komi, az erza, a hanti vagy valamelyik szamojéd nyelv, elsősorban a szelkup. Mindez azt eredményezte, hogy KUZNECOVA figyelme egyre inkább a nyelvtipológia és az általános uralisztika felé irányult, ugyanakkor az elmúlt években a szamojéd népek folkórja és mitológiája is foglalkoztatta, valamint a nyelvföldrajz, elsősorban a Jamal-félsziget nyelvföldrajza. Így az orosz nyelvészből elismert finnugor nyelvész, szamojédológus lett. 1991-ben a Finnugor Társaság (Helsinki) külső tagjává választotta.

KUZNECOVA 1963-ban védte meg kandidátusi dolgozatát, melynek témája diplomamunkájához hasonlóan a mozgást jelentő igék voltak. Doktori disszertációját 1989-ben védte meg szintén orosz nyelvi témában (Параметрическое исследование периферийных явлений в области морфемики). 1969-től az Moszkvai Állami Egyetem docense, 1993-tól professzor, 2002-től kiváló professzor. Első munkahelye egyben az utolsó is volt: a Moszkvai Állami Egyetem. 1990 és 1997 között ő volt a Finnugor Tanszék vezetője. Kb. 30 különböző kurzust tartott az évek folyamán. Finnugrisztikai és szamojédológiai bevezető kurzusok, általános lexikológia, morfológia, azb uráli nyelvek tipológiája, morfológia, szociolingvisztika, történeti nyelvészet, szociolingvisztika, szlavisztikai tárgyú kurzusok stb. Komi és szelkup nyelvből gyakorlati nyelvi kurzusokat is tartott.

A nyolcvanadik születésnapjára megjelent tanulmánykötet szerint 2013-ig kb. 200 publikációja jelent meg. Az első 1953-ban, amely recenzió volt, s a későbbiekben is szívesen írt ismertetéseket, kritikákat. Első jelentős munkája a már említett kandidátusi dolgozata, amelyet tankönyvként is használtak. Orosz nyelvészeti munkái közül a T. F. EFREMOVÁval közösen jegyzett orosz morfológiai szótárát (Moszkva. 1986) kell kiemelni, amely fontos alapja lett az orosz morfológia számítógépes elemzésének.

Tevékenységének jelentős részét a nyelvi dokumentációra alapuló munkák jelentik. Ezek közül kimagaslik a taxi szelkup nyelvjárás leírása. Ezek közül a legjelentősebb az a munka, amelyet egykori tanítványaival állított össze: a szelkup taxi nyelvjárását bemutató háromkötetes munka (Очерки по селькупскому языку. Тазовский диалект. 1980, 1993, 2002). Az első része tartalmazza a lexikológiai, fonológiai, morfológiai és szintaktikai leírást. Ez a kötet azóta is a szelkup grammatika nélkülözhetlen forrása. A második kötet csak 13 évvel később tudott megjelenni, ebben elsősorban szövegközlések, valamint szótár található. A harmadik kötet pedig orosz–szelkup szótárát, gyakorlati mutatót, idiofonikus szótárát tartalmaz. Erre újabb kilenc évet kellett várni. Még szintén 2002-ben KUZNECOVA szelkup tankönyvet jelentett meg Szentpéterváron (Селькупский язык: учебное пособие для педагогических колледжей и высших учебных заведений). Az ezredforduló éveiben a

turuhani szelkupoknál járt több alkalommal (1998, 1999, 2003). Ezen expedíciók anyagából 2007-ben jelent meg szociolingvisztikai tárgyú monográfia a turuhani szelkupok nyelvi helyzetéről (Селькупы Туруханского района Красноярского края на рубеже II и III тысячелетий (социоллингвистическая ситуация и языковые изменения. Voronyezs. 2007). Ki kell emelni a szelkup folklórral és mitológiával foglalkozó tevékenységét. Társszerzője volt az Uráli mitológiai enciklopédia sorozatban először oroszul, majd 2010-ben angolul megjelent Selkup mythology című kötetnek.

A későbbiekben a Jamal-félszigeten élő izsmai komik dokumentációjával foglalkozott, ennek eredménye a tanítványaival összeállított és 2010-ben megjelent nyelvjárási szótár (Словарь мужевского говора ижемского диалекта коми-зырянского языка). Félbe maradt munkái is ez utóbbi két témához kapcsolódnak: az egyik a Jamal-félsziget nyelvjárási atlaszának munkálatai, a másik pedig az északi szelkupok folklóját összefoglaló mű.

Kollégái, tanítványai tisztelték, szerették. Ezt jól mutatja, hogy 70., majd a 80. születésnapján is tiszteletére összeállított tanulmánykötettel ajándékozták meg. E sorok írója – koránál fogva is – csupán pár alkalommal találkozott ARIADNA KUZNECOVÁVAL. Így például Budapesten, a Nyelvtudományi Intézetben az első szamojédológiai workshopen 2006-ban. Majd nem sokkal azután Moszkvában beszélgettünk a Finnugor Tanszéken. Friss volt, fizikailag, szellemileg, kedves, figyelmes, mosolygós. Látszott, hogy kérdései nem udvariassági kérdések, hanem érdeklődése őszinte volt. Szívesen tanultam volna nála, tőle. És ezzel sokan vagyunk így.

Források

- KAZAKEVIČ, O. E. [КАЗАКЕВИЧ, О. А.] (2015), Кузнецова, Ариадна Ивановна. <http://www.philol.msu.ru/faculty/in-memoriām/KuznetsovaAI/> (2015. július 20.)
- KIBRIK, A. E. (szerk.) [КИБРИК, А. Е. (ред.)] (2013), Лингвистический беспреде – 2. Сборник научных трудов к юбилею А. И. Кузнецовой. Москва, Изд Московского университета.
- KIBRIK, A.E. (szerk.) [КИБРИК, А. Е. (ред.)] (2002), Лингвистический беспредел: сборник статей к 70-летию А. И. Кузнецовой. Москва, Изд Московского университета
- KUNESCOVA, ARIADNA IVANOVNA [КУЗНЕЦОВА, АРИАДНА ИВАНОВНА]: Экспедиции: жизнь по другим законам. <http://www.philol.msu.ru/~alumni/memories/kuznetsova/> (2015. július 20.)

Szeverényi Sándor